

Fig. 18. Kirken set fra sydøst. Foto M. Mackeprang 1918. I NM. – *The church seen from the south east.*

mod gavlen. Den fornødne reparation var, sammen med en række andre, så bekostelig, at kirken fik tilladelse til at udføre dem over fire år.⁵⁶

Som del af kirkens almindelige vedligeholdelse blev der 1859 foretaget reparationer af tårnet.²⁴ En murvogn samt cement og kalk blev indkøbt 1876, hvor murer Hans Larsen udførte arbejder på murværket.²⁴

I forbindelse med blytagets udskiftning med skifer 1879 (s. 3225) fik kirken nye, murede gesimser, ligesom gavlene i større eller mindre grad fornyedes og fik kamtakker; hermed forsvandt også de bræddeklædte gavle på tårnet. På det oprindelige kors sydside udlignedes den skævhed, der var opstået allerede ved opførelsen og yderligere forstærket ved den senere sætningsskade af sydøsthjørnet (jf. s. 3220), ved anbringelse af et fladt bueslag for oven udspændt mellem sydkapellet og korets støttestøttepille (jf. fig. 1). Herved lykkedes det at skabe en lige gennemgående gesimslinje.⁵⁷

Umiddelbart inden kirkens overgang til selveje 1. jan. 1914 besluttede menighedsrådet at arbej-

de på at gøre kirken til et 'hyggeligt og værdigt Gudshus'.⁵⁸ Ved kirkesynet senere på året fremlagdes en samlet plan, som videresendtes til ministeriet til godkendelse. Efterfølgende fik arkitekt Pedersen fra Glamsbjerg overdraget udarbejdelsen af tegninger til restaureringen.⁵⁹ Først 1918 blev arbejdet indledt og blev nu, efter ministeriets godkendelse, overdraget til den af kgl. Bygningsinspektør J. Vilh. Petersen anbefalede arkitekt, Gerhard Poulsen, Odense.⁶⁰ Efter licitation blev arbejdets udførelse givet til tømrermester R. Pedersen, Glamsbjerg og murer Chr. Jørgensen, Bogense.⁶¹ Gerhard Poulsen døde imidlertid 26. oktober 1918 af Den Spanske Syge, og arbejdet synes fuldført under ledelse af Knud Lehn Petersen, Odense.³¹ Ved restaureringen blev sydkapellet, der da fungerede som våbenhus, atter inddraget i kirken. Arkaden til skibet blev genåbnet, og den indskudte etageadskillelse fjernet. Gulvet i skib, kapeller og tårnrum blev sænket henved 0,5 m. Flytningen af indgangen til tårnet nødvendiggjorde en kraftig opfyldning af terrænet vest for

kirken (jf. s. 3202). Som et tillæg til restaureringen fremsattes i 1919 et ønske om indsættelse af blyindfattede ruder.³¹

Menighedsrådet ansøgte 1947 om tilladelse til at etablere en ny opgang til tårnets øvre stokværk. Arkitekt Axel Jacobsen udarbejdede forslag til en indvendig, muret trappe i tårnets sydmur. Da dette ikke bifaldtes af Den kgl. Bygningsinspektør, udarbejdede arkitekten et nyt forslag til en ny udvendig trætrappe langs sydfacaden.²⁰ Herefter henlagde menighedsrådet sagen indtil 1959, hvor den indtil 2015 bevarede trappe udførtes (jf. s. 3214).⁶²

En omfattende stabilisering af kirkens granitsokkel med understøbning og omsætning er indledt 2015 efter forslag, udarbejdet af arkitekt Morten Krogh Madsen, Faaborg og ingeniør Peter Riisøe-Hansen, Ørslev.⁶²

Døre. Ved indgangens flytning til tårnet 1918-19 blev der gennembrudt en dør i dets vestmur. Åbningen er mangefalset og fladbuget i spidsbuget spejl. En $\dagger$ dør i sydkapellets sydgavl blev indsat o-

1691, da våbenhusfunktionen flyttedes hertil. Dørens bredde var afpasset efter kapellets oprindelige sydvindue og overdækkedes af et fladbuestik, der ledsagedes af et fremspringende bryn. Døren blev tilmuret ved restaureringen 1918-19, men spores stadig ved revnedannelser i murværket.

Kirkens nuværende *vinduer* hidrører i hovedtræk fra restaureringen 1918-19. Korforlængelsens falsede, fladbuede sydvindue kan (jf. s. 3217) indeholde rester af et oprindeligt vindue, men blev ved restaureringen forlænget nedad. Kirkens øvrige vinduer, et i det romanske kors sydside, i skibets nord- og sydside samt i kapellernes gavle, blev samtidig ændret til den nuværende, tilsvarende udformning. I tårnets tidligere vinduesløse nordside blev der samtidig indsat et lignende, men mindre, vindue. Samtlige vinduer har blyindfattede, rektangulære ruder i stangjernsrammer,⁶³ omgivet af en frise af farvet, gulligt glas. I korforlængelsens vindue desuden i samme farve et flettekors i cirkelslag.

Fig. 19. Kirken set fra nordøst. Foto M. Mackeprang 1918. I NM. – *The church seen from the north east.*

Fig. 20. Kirken set fra nordvest. Foto M. Mackeprang 1918. I NM. – *The church seen from the north west.*

†*Vinduer.* Et nærmest rundbuet, falset vindue i skibets sydside må være fra senmiddelalderen, men har senere fået vangerne borthugget i forbindelse med indsættelse af et trævindue (jf. fig. 13), ligesom et flad- eller fladrundbuet vindue i skibets nordside kan være middelalderligt (jf. fig. 6). Et kurvehankbuet, falset vindue i tårnets vestside var formentlig sekundært (jf. fig. 9f). Den generelle indsættelse af trækarme og -rammer i kirkens vinduer har sandsynligvis fundet sted i 1700-tallet. Jernstøber Allerup leverede 1845 to store *tagvinduer*, som muremesteren indsatte i kirkens tag.²⁴ Blandt forskellige smedearbejder 1847 var også stænger til at lukke vinduerne op og i med.²⁴ I 1876 blev syv vinduer i kirken malet.²⁴ Kirkeværgen Nielsen henvendte sig 1890 til J. Vilh. Petersen med henblik på udskiftning af korforlængelsens vindue. Udskiftningen fandt dog først sted 1907, da der indsattes et blyindfattet vindue i stangjærnsramme (jf. fig. 1).⁶⁴ I 1911 var der planer om at udskifte de resterende seks

trævinduer, hvilket dog først skete ved restaureringen 1918-19.⁶⁵

Kirkens *gulve* er lagt af gule, kvadratiske fliser og er i koret hævet tre trin over skibet. I stolestaderne er bræddegulve.

†*Gulve.* Kirkesynet foreslog 1850 at omlægge gulvet i koret, der var sprukket og ujævnt, og også at omlægge gulvet i gangen, så de fleste ujævnheder blev udlignet.²⁴ Gulvet i våbenhuset, dvs. sydkapellet, blev 1890 fornyet med teglsten, lagt på fladen. De blev indkøbt fra Langsted Teglværk og lagt af muremester Jens Hededam.⁶⁶ Kirkesynet anbefalede 1911 bl.a. at udskifte gulvet i koret og midtergangen med fliser, men dette skete først ved restaureringen 1918-19.⁶⁵ Indtil da var gulvene overalt af teglsten, lagt på fladen og ordnet i kvadrater af hver to sten (jf. fig. 21, 27 og 53); korets gulv var hævet et trin over skibets. Gulvet under stolene i sydkapellet fornyedes 1947.³¹

Menighedsrådet havde 1905 planer om at fjerne det indskudte †*loft* i det daværende våbenhus,

Fig. 21. Indre set mod vest. Foto M. Mackeprang 1918. I NM. – Interior looking west.

sydkapellet, og at flytte kirkens materialer til en ny bygning på kirkegården. Efterfølgende skulle kapellets hvælv istandsættes og afstives med et muranker. Også dette arbejde blev udskudt til restaureringen 1918-19.⁶⁷

Kirkens *tagværker* blev formentlig opsat 1879 ved blytagets udskiftning med skifer. Tagværkerne er af fyr med sporadisk genanvendelse af ældre egetømmer. Kirkens ældre *†tagværker* må være blevet

udskiftet eller kraftigt ændret ved den sænkning af tagrejsningen, der angiveligt fandt sted o. 1691 (jf. s. 3220). Reparation af tagværker nævnes 1847.⁶⁸

Tagbeklædningen er siden 1879 af skifer (jf. s. 3221). De enkelte skiferplader afsluttes nedadtil i en spids, således at pladens synlige del udgør en sekskant. Overvejelser om udskiftningen af tagbeklædningen fremsattes 1873 og de følgende år, og tilladelsen fra ministeriet forelå 1877.⁶⁹

†*Tagbeklædning*. Ifølge biskop Jacob Madsen var kirken i slutningen af 1500-tallet tækket med bly, dog havde tårnet tegltag.²¹ Reparationer på blytage nævnes hyppigt i kilderne, således 1659, da murermester Hans Hansen var nødt til at reparere kirkens tag med blyplader, taget fra våbenhuset, der i stedet repareredes med brædder.⁷⁰ Endnu o. 1665 manglede blyplader på våbenhuset.⁷¹ Om tårnets tag, der repareredes 1668, anførtes to år senere, at det burde forsynes med et 'vindhul'.²² En delvis omlægning af blytaget foretoges 1845, da dele af taget blev taget ned og lagt op igen.⁷² Ved kirkesynet 1850 konstateredes, at blytaget over kirken ikke stødte helt op til tårnet, og at der derfor var flere åbninger mellem kirke og tårn.²⁴ 1868 var blytaget over våbenhuset lagt, og de gamle blyplader herfra anvendtes på den sydlige pille ved kirken, hvor de eksisterende tagsten aldrig havde kunnet ligge fast. Arbejdet udførtes af kobbersmed og blikkenslager C. C. Bruun, Odense.⁶⁶ I forbindelse med tagbeklædningens udskiftning 1879 (jf. ovf.) gav ministeriet tilladelse til, at midlerne fra salget af blytaget kunne anvendes til nye murede gesimser og kamtakker (jf. s. 3221) samt til anskaffelse af et nyt alterbillede (jf. s. 3234).⁷³

Kirken har to *vindfløje*, der er anbragt på tårnets nord- og sydgavl (fig. 22). Fløjstængerne prydes af fire sæt volutlignende bøjler samt et kors af pile til markering af verdenshjørnerne. På hver fløjstang er en fane med opsplittet ende og årstallet 1656.

Opvarmning. Kirken opvarmes af radiatorer med oliefyret kedel i et underjordisk fyrrum i tilknytning til rummene ved støttemuren vest for tårnet (jf. s. 3204). Den tilhørende skorsten er i tårnets nordøsthjørne med skorstenspipen bag nordgavlens midterste kamtak. Fyret i sin nuværende form er opsat o. 1965.²⁰

Ifølge kirkesynet 1884 og regnskabet fra samme år blev der indkøbt to *†kakkellovne*, der blev anbragt i kirkens nordside i 2. og 4. fag.⁶⁶ I forbindelse med kirkens restaurering 1918-19 blev ovnene erstattet af et nyt *†varmeapparat*, leveret af L. Lange & Co i Svendborg, og en ny skorsten etableredes i tårnrummets nordøsthjørne.⁷⁴ Menighedsrådet opfordredes 1931 til at anskaffe et nyt varmeanlæg.³¹ Kirkeministeriet beklagede

Fig. 22. Vindfløj (s. 3225). Foto Kirstin Eliassen 2014. – *Weather vane*.

sig 1920 over, at man uden ministeriets tilladelse havde installeret *elektrisk lys*.³¹

Kirken har tidligere fremtrådt med en brunrød *†murbeklædning* over en sortmalet sokkel, således var der såvel 1845 som 1850 udgifter til bl.a. kalk, kønrøg og brunrød.⁷⁵ En hvidtning af kirken nævnes første gang 1888.³¹

Kirkens fremtræder nu med hvidtede mure over delvis sorttjærede sokler og med gulkalkede gesimser.⁷⁶